

Malik Bin Nebi'nin Sömürülebilirlik ve Bourdieu'nün Sembolik Şiddet Kavramları Işığında Aşağılık Kompleksi

Müşerref YARDIM¹

Öz

Temelini oryantalist söylemin oluşturduğu sömürgecilik tarihi eskilere dayansa da Batı'nın sömürge faaliyetleri 19. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Kısa bir zaman içinde Batılı devletler dünya coğrafyasının büyük bir kısmını zihinsel veya fiziksel olarak sömürge altına almayı başarmışlardır. Oryantalist söylemin ortaya çıkardığı “üstün ve gelişmiş ben” ve “geri kalmış öteki” ayrımı sömürgeci sistemin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Tahakküm yöntemiyle sömürgeci ben'in karşısına sömürülen öteki yerleştirilmiştir. Sömürgeci zihniyetin, ortaya koyduğu uygulamalarla sömürgecilerle sömürülenler arasında dini, etnik ve kültürel farklılıkları öne sürerek kesin bir ayırım yapmakla kalmadığı, "Batı'nın her anlamda üstünlüğünü" empoze ederek kültürel asimilasyona da başvurduğu görülmektedir. Sömürgeci-sömürülen ilişkisi egemenlik, ötekileştirme, eşitsizlikler ve ayrımcılıklar üzerine kurulmaktadır. Batı'nın emperyalist egemenliği kimi zaman zorla kimi zaman da rızaya dayalı kabullenmeyle şekillenmektedir. Sömürgecilerin, sömürülenlere yönelik tutumlarının temelinde bulunan ötekileştirme ve aşağılama sömürülen halkta ortaya çıkan aşağılık kompleksi ve buna bağlı psikolojik teslimiyete işaret etmektedir. Sömürgeci tutumlar karşısında psikolojik bir yenilgi içerisinde olan sömürülenlerin zayıf ve yetersiz kaldıkları düşüncesini benimsedikleri görülmektedir. Bu çalışma sömürgeye maruz kalan insanların sömürgeciler karşısında kabullenilmiş psikolojik yenilgilerini Malik Bin Nebi'nin sömürülebilirlik ve Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramları üzerinden analiz etmektedir. Her iki yaklaşım da sömürgeleştirilmiş zihinlerden yola çıkarak sömürgeci güçlerin üstünlük kompleksine karşı sömürülenlerin geliştirdikleri aşağılık kompleksine dikkat çekmektedir. Sömürgeciliğin yol açtığı psikolojik hasarın, içselleştirilen aşağılık hissine dayandığı iddia edilirken sömürülenlerin düşünce ve davranışlarının empoze olmaksızın rıza ve gönüllülüğe dayandığı dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Aşağılık Kompleksi, Malik Bin Nebi, Sömürülebilirlik, Bourdieu, Sembolik şiddet.

The Inferiority Complex in the Light of Malik Bin Nebi's Colonizability and Bourdieu's of Symbolic Violence Concepts

Abstract

Although the history of colonialism, which is based on the orientalist discourse, goes back to old times, the colonial activities of the West have gained momentum since the 19th century. In a short time, Western states have mentally or physically colonized a large part of the world geography. The distinction between "superior and developed self" and "backward other" that the orientalist discourse reveals is the starting point of the colonial system. The colonized "other" is placed against the colonialist "I" by the method of domination. It is seen that the colonialist mentality does not only make a definite distinction by putting forward religious, ethnic and cultural differences between the colonialist and the colonized, but also applies to cultural assimilation by imposing "the superiority of the West in every sense". The colonialist-colonized relationship is based on domination, marginalization, inequalities and discriminations. The imperialist domination of the West is sometimes formed by forced acceptance and sometimes by consent. The marginalization and humiliation underlying the colonialist's attitudes towards the colonized points to the inferiority complex emerging in the colonized people and the psychological submission associated with it. It is seen that the colonized, who are in a psychological defeat in the face of colonialist attitudes, adopt the idea that they are weak and inadequate. This study analyzes the psychological defeats of the colonized people against the colonialists through the concepts of Malik Bin Nebi's colonizability and Bourdieu's symbolic violence. Both approaches draw attention to the inferiority complex developed by the colonized against the superiority complex of the colonial powers, starting from colonized minds. While it is claimed that the psychological damage caused by colonialism is based on the feeling of inferiority internalized, the dimensions of consent and voluntarism without imposition are expressed in the thoughts and behaviors of the colonized.

Keywords: Colonialism, Inferiority Complex, Malik Bin Nebi, Colonizability, Bourdieu, Symbolic violence.

Extended Abstract

Colonialism, which has existed at every stage of history, includes economic, political and cultural colonialism as well as the expansion process. In the modern period, Africa has been the continent where colonial competition was most intense. It is seen that colonial relations in the post-colonial period as well as in the colonial period are based on domination. In the context of these relations, it is not possible to talk about the colonizer without being colonized, and it is impossible to talk about the colonized without being colonizer. The colonialist-colonized hierarchy brings to the agenda the relationship between self and the other, which is the essence of the orientalist discourse. While the colonialist ideology declares its sovereignty in the lands it has colonized, it

also implements marginalizing practices against the language, religion and culture of the colonized. From the perspective of the colonized, it is seen that the lifestyle created for him was shaped by the colonial powers. Colonized life, which does not refer directly or indirectly to the existence of the colonizer and the phenomenon of colonization, has practically no meaning. The approach taken by the colonizer has an impact on the existence and hence the behavior of the colonized. As Edward Said emphasized, colonialism is discussed in terms of representation and discourse production. However, silence, ignorance and cultural censorship practices as well as representations play an important role in domination relations. Colonial history and relations are conveyed through the eyes of the colonizer. While the colonizer shapes the physical and spiritual life of the colonized in order to maintain its hegemonic status, it also provides information about the profile of the colonized. In this context, while the colonizer defines himself as a "benevolent master", he presents the colonized as "a being in need of the colonizer in every sense". The colonizer declares the colonized an object not only inferior, but also easier to use. It degrades the colonized while at the same time reducing it to the object function. However, in colonial relations it is never seen that the colonized speak, as the colonizer already speaks for him. Colonial studies do not give enough space about the attitude of the colonized against the practices put forward by the colonialist mentality and what their feelings and thoughts are in their relationship with the colonizer. The feelings and attitudes of the colonized give important clues about the extent of the psychological shock and destruction suffered by the colonized in colonial relations. Colonial relations based on the understanding of domination underline the psychological defeat of the colonized especially against the colonialists. In this study, the inferiority complex that emphasizes the "domination internalized by the colonized" based on the concepts of colonizability and symbolic violence of Malik Bin Nebi and Pierre Bourdieu, who are critical of the colonial mindset, is analyzed. Although the two thinkers set out from different theories, they put forward similar views about the colonial mentality marginalizing and devaluing the colonized. One of the main socio-psychological consequences of colonial domination has been the de-personalization and de-identification of the human being. Colonialism makes people not only strangers to themselves, but also enemies and self-shame. Thus, after stealing the name, religion, language, culture, past and memory of the colonized, the colonial powers successfully applied the method of admiring the dominant culture on the one hand and alienation from their own culture on the other. However, the point that needs to be underlined here is the attitude of the colonized towards the colonialist approach. The concepts of colonizability and symbolic violence emphasize the adoption and internalization of the psychological domination of the colonized by the colonizer. For Malik Bin Nebi and Bourdieu, the inferiority complex that emerges in the colonized is based on consent and voluntarism. While Malik Bin Nebi defines the theory of colonizability as an internalized psychological defeat of the inferiority complex formed in the colonized, he defends the view of seeking the source of the problem in the colonized. Acceptance and

consent guarantee colonization. Accordingly, the key to the success of colonialism is in the colonized. For this reason, the only way to get rid of the inferiority complex that eliminates the dynamism and creativity of the colonized for Malik Bin Nebi is, first of all, through the end of the colonizability of the individual. Bourdieu's starting point also has similar features. The theory of symbolic violence, which explains the internalization of relations of domination, draws attention to the willingness of the colonized to accept the dominance of the colonial mindset. While Malik Bin Nebi and Bourdieu, who witnessed the practices of colonial rule in Algeria, criticize colonialism, they focus more on the causes of the destructive traces left by colonial domination on the colonized. The common view of both thinkers is the fact that the admiration of the colonized for the colonizer leads him to an inferiority complex.

Giriş

Tarihte Avrupa'nın Amerika işgali ile başlayan klasik sömürgeciliğin itici gücü sadece maddi sömürü ve kültürel hâkimiyet olmayıp aynı zamanda toprakların genişletilmesini de içermektedir. Sömürgecilik olgusu en başından itibaren ekonomik, politik, kültürel ve psikolojik motivasyonlara dayanmaktadır. Başlangıçta ekonomik ve politik güdüler ağır basarken daha sonra kültürel ve psikolojik nedenler daha yoğun bir biçimde dile getirilmeye başlanmıştır. Sömürgecilik, başka bir kültürün insanları hâkimiyeti altına almasıdır. Ancak bu tanım analitik değere sahip olmayacak kadar kapsayıcıdır; tanım olarak yöneten ve yönetilenler arasındaki kültürel farklılıkları içeren sömürgecilik emperyalist kuralın her türünü kapsamaktadır (Sommer, 2011: 188-189). Sömürgeciliğin gelişimi ve genişlemesi, sömürülen halkların düşüncelerini, davranışlarını ve genel olarak yaşamlarını etkilemiştir (Bulhan, 2015: 240-241). Sömürgeci zihniyet, sömürge altına aldığı topraklarda sömüren ve sömürülen olmak üzere bir ikilik yaratmıştır. Sömürgeci devletler, yerli halk üzerine sadece ekonomik hegemonya kurmakla kalmamış aynı zamanda siyasi ve kültürel egemenliği de hayata geçirmişlerdir.

Sömürgeciliğin hizmetinde egemenlik ilişkilerini ifade eden oryantalizm ve Doğu-Batı ayrımı, Batı sömürgeciliğinin kendi egemenliklerini ortaya koymaları ve devam ettirebilmelerini sağlamaktadır (Said, 1998: 11-12). Foucault'nun tezlerinden esinlenen Edward Said, Doğu'nun inşasının, Batı'nın iktidar ve tahakküm ilişkisinin bir parçası olduğuna inanmaktadır (Said, 1998: 6). Bu nedenden dolayı oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerine kurduğu gücün yansıması olarak düşünülmelidir. Bunun yanında Said'in, Gramsci'nin siyasi toplum ve sivil toplum ayrımı ve oryantalizme gücünü veren kültürel hegemonyasına da başvurduğu görülmektedir (Said, 1998: 27). Oryantalizm, "Batılı ben" ile "Doğulu öteki" arasında keskin bir ayrıma gitmiştir. Batılılar kendi yaratıkları dünyalarında yaşarken Doğulular da kendilerine empoze edilen dünyada yaşamaya mahkûm edilmişlerdir (Said, 1998: 68-69). Bu durum bir tarafta her alanda avantaj sağlayan efendi sömürgeciler, diğer tarafta ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören ve ötekileştirilen sömürülenler ikilisini hatırlatmaktadır.

Bir bütün olarak kolonyal olguya vurgu yapmadan sömürgeciyi veya sömürüleni anlamak imkânsızdır. Bir başka ifadeyle, kolonileştirici olmadan kolonileştirilmiş tanımlamaya çalışmak anlamsız gelmektedir. Sömürge ilişkisini diğerlerinden farklı kılan özelliği boyutsal ilişkiyi içermesidir. Sömürgeleştirilenin ve sömürgecinin davranışında ve varoluş biçimlerinde ortak bir paydadır. Sömürgecinin tutumu, sömürgeleştirilenin varlığını ve dolayısıyla davranışını etkilemektedir (Memmi, 2009). Sömürgecinin sömürülen hakkında görüşlerini ortaya koyan sayısız çalışma bulunmaktadır. Cromer'in Doğulu tanımı, oryantalist ve sömürgeci zihniyetin izlerini taşımaktadır. Ona göre "Doğulu insan dinamizmini ve enerjisini yitirmiş kişidir. Kaldırımların yürümek için yapıldığını idrak edebilen Avrupalıların aksine kafası karışık Doğulunun kaldırımında ve yolda

yürüme kabiliyeti yoktur. Doğulu insan inisiyatif yoksunu, hareketsiz, şüpheci ve yalancı olduğundan Anglo-Sakson ırkının asaletiyle uyuşmamaktadır” (Said, 1998: 61). Balfour da Cromer gibi benzer görüşler sergilemektedir. Bir tarafta erdemli ve olgun Avrupalı diğer tarafta düşüncesiz, hain, çocuksu ve ilgisiz Doğulu imajı aktarmaktadır. Ayrıca Doğulunun kendini çekip çevirmede, Batılının ustalığına ve bilgisine ihtiyacı olduğu da açıkça ifade edilmektedir (Said, 1998: 64). Sömürgeci-sömürülen ilişkisinde sömürgeci; uzun boylu, teni güneşten bronzlaşmış, yarım bot giyen, insanlara her zaman yardım etmeye hazır, kendini insanlara adanmış, hastalara şifa getiren ve medeniyeti yayan kimse olarak sunulurken sömürülen ise tembel, yönetici olmayı beceremeyen, sorumluluk alamayan, hür olamayan, geri kalmış, suçlu, tarihin ve şehrin dışında kalmış, yokluğunun olduğu kadar varlığının da bir anlam ifade etmediği bir varlık olarak gösterilmektedir. Memmi'nin de ifade ettiği gibi “sömürülen her zaman şu olmayan, bu olmayan şeklinde olumsuz tanımların kurbanı” olmaktadır (Memmi, 1973: 33, 120-132). Sömürgeci güçlerin kaleme aldıkları kaynakların yanında ikincil kaynaklar da sömürülenlerin detaylı profilini vermektedir. Öte yandan sömürgeci-sömürülen ilişkisinin en çarpıcı boyutunu *insan hayvanat bahçeleri* oluşturmaktadır. “Egzotik canavar” veya “kanka yamyamlar” denilerek tabir edilen yerli Afrikalılar, Batı ülkelerin metropollerinde devekuşları, deve ve maymunlar gibi kafese konularak hayvanat bahçelerinde halka tanıtılmışlardır. Bu gösterilerde yerliler hayvana benzetilmekte ve vahşi olduklarının altı çizilmektedir (Blanchard, 2001: 154-155). Bu durum Batılı sömürgecinin sömürüleni ötekileştirerek egemenliğini ifade etme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Batı'nın üstünlük vurgusu kendisi gibi olmayana tepeden bakmaya dayanmaktadır.

Öte yandan sömürgecinin gözüyle sömürülenleri tanıtan kaynakların çokluğunun aksine sömürülenin sömürgeyi nasıl algıladığı ve yaşadığı konusunda sömürgeci literatürde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Ancak sömürülenler tarafından dile getirilmiş hikâyeler, denemeler, metinler ve belgeler gibi çalışmalar sömürülenlerin psikolojik gelişmeleri hakkında bilgi vermektedir (Memmi, 2009). Bu bağlamda en büyük katkı postkolonyal düşünürlere aittir. Postkolonyal literatür, sömürülen ve ezilene odaklanarak Batı dışı kültürler hakkında farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Ancak sömürgeciliğin sömürülenlerde bıraktığı kalıcı izleri Malik Bin Nebi ve Pierre Bourdieu'nün ortaya koydukları sömürülebilirlik ve sembolik şiddet kavramları, sömürgeci-sömürülen ilişkisini açıklamada farklı bir pencere açmaktadır. Sömürgeciliğin etkilerini zikreden Frantz Fanon ve Aime Cesaire gibi postkolonyal düşünürlerle birlikte Pierre Bourdieu birçok çalışmada yer almıştır. Ancak sömürge ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkan aşağılık kompleksini Malik Bin Nebi ve Pierre Bourdieu perspektifinden değerlendiren bu çalışma literatüre önemli katkı sunacaktır. Cezayirli düşünür Malik Bin Nebi “sömürgeci idare, sömürülenlerin nasıl düşünmesini istemişse öyle düşünmüş ve kendilerini öyle görmüşler, sömürgeci idare insanları hangi noktada görmek istemişse onların orada durmalarını sağlamıştır” yaklaşımı ile sömürgecilerin sömürülenlerin üzerinde kurduğu

hâkimiyete dikkat çekerken (Yıldırım, 2011: 37), Bourdieu de Cezayir’de dekolonizasyon bağlamında yürüttüğü çalışmalarda sömürge sisteminin sömürülenlerde yarattığı tahribat ve yıkımı ele almaktadır (Hammouche, 2016: 87).

Sömüren-sömürülen ilişkileri arasında self-sömürgeciliğe dikkat çeken Preiswerk (2016) sömürülenlerin, egemen kültürün değer sistemlerini, davranış biçimlerinin ve düşünce kalıplarını zorlama olmadan gönül rızası ile içselleştirilmesini sağlayan bir süreci açıklamaktadır. Sömürge zihniyeti sömürülen halkları, kendi kültürlerinin geçersiz olduğu ve bundan dolayı da Batılı modelleri taklit etmesi gerektiği düşüncesine inandırmayı başarmaktadır. Böylelikle sömürülen halkın Batılı modelleri ve düşünce biçimlerini içselleştirip benimsemekten başka bir seçeneği kalmamaktadır. Sömürülenin sömürgeciye hayranlık uyandıran taklidine çoğu kez kendi değerlerinden utanma ve kendinden nefret noktasına kadar gidebilen kendini inkâr etme eşlik etmektedir (Memmi, 2009). Sömürülebilirlik ve sembolik şiddet kavramları kendini küçümseme ve yetersizlik duygularının içselleştirilmişliğine vurgu yapmaktadır. Bir başka ifadeyle sömürgeci-sömürülen ilişkisinde aşağılık kompleksi; kendine yabancılaşma, self-kolonializm, psikolojik yenilgi ve sömürgeci davranışları kabullenme ve gönüllülük gibi operasyonel tanımlar içermektedir.

Kolonializm, Ötekileştirme ve Kültürel Asimilasyon

Kolonializmin başlamasıyla birlikte sömürge altına alınan topraklarda bir ikilik ortaya çıkmıştır. Kolonyalist süreçte sömürülen insanlar, kültürel ve ulusal kimliklerini değişime uğratabilecek şekilde sömürgeci ülkenin dilini, dinini, eğitim sistemini ve sosyal yaşamını öğrenmek zorunda bırakılmışlardır (Aytekin & Çamlıoğlu, 2016: 29). Lombaa (2000) için sömürgeci-sömürülen ilişkisi “beyaz özne”- “siyah öteki” ilişkisine benzemektedir. Siyah öteki, “benliğin dışındaki her şey”, beyaz özne de, “benliğin arzulanığı her şey” olarak tanımlanmaktadır. Gerçek ya da imgesel efendi olarak görülen beyaz özne, siyah ötekilerin tarihsel ve kültürel varlığını sorgulamaktadır (Aydın, 2013: 52-53). Albert Memmi, *Portrait du colonisé, précédé de: Portrait du colonisateur* (2009) adlı eserinde sömürgeci-sömürülen ikilisini cellat-kurban / ezilen-ezen ilişkisine benzemektedir. Onun için cellat-kurban ilişkisi sömürgeci ve sömürülenin belleğini, zihin ve ruhsal yapısını, ve davranış biçimlerini belirlemektedir. Memmi, sömürgeci ve sömürülen ilişkisini aynı zamanda medeniyet ve uygarlık anlayışına dayandırmaktadır: Medeniyet ve uygarlığın temsilciliğini yapan ve zenginlikler içinde yaşayan kolonyal Batılı ile uygarlıktan uzak sömürülen fakir ve yoksul Doğulu. Sömürgeci uygulamaların sömürülenlerde nasıl bir psikolojik travma oluşturduğu konusu farklı boyutlarıyla dile getirilmiştir.

Sömürülenlerin ötekileştirildiği ve hor görüldüğü en çarpıcı noktalardan biri şehirleşmeyle ilgilidir. Sömürgeci ve sömürülenlerin farklı ve birbirinden ayrı

mekânlarda yaşaması eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir (Deutsch, 2006: 19). Frantz Fanon, *Les Damnés de la terre* (Yeryüzünün Lanetlileri)'de (1984) sömürülen toplumların maruz kaldıkları eşitsizlik ve aşağılama yöntemlerini şehirler üzerinden ele almaktadır. Ona göre “sömürgeciler ve sömürülenlerin yaşam mekânları farklı ve birbirlerine zıttır. Bu sebepten dolayı Aristo mantığı ile birbirlerini dışlamaktadırlar. Sömürgecinin yaşadığı yerler taş ve demirden inşa edilmiş, çöp kutuları bulunan, yolları asfaltlı ve sokakları ışıklarla donatılmıştır. Her ne kadar caddeler tertemiz olsa da sömürgecinin ayakları sağlam ayakkabılarla korunmuştur. Sömürülenlerin ve yerlilerin yasadıkları mekânlar tam tersi özellikler taşımaktadır. İnsanın öylece dünyaya gözlerini açtığı yerlerde aç insanlar bulunmaktadır. İnsanların harabelerde üst üste yaşadığı, ekmeğin, etin, ayakkabının ve elektriğin olmadığı yerlerdir”.

Öte yandan, sömürgeleştirilmiş bir ülkede egemenlik, sömürü ve asimilasyon, insanlık tarihi kadar eski bir sorunun tamamlayıcı biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sömürgeciler yürüttükleri bilinçli politikalarla sömürülen toplumları dillerinden ve kimliklerinden uzaklaştırmayı hedeflemiş ve sömürgeyi kabul edilebilir kılmak ve yerel nüfusun sadakatini sağlamak için farklı stratejiler uygulamışlardır. Dil en önemli stratejilerden birini oluşturmaktadır (Aytekin & Çamlıoğlu, 2016: 29). Sömürgeci devletlerin kendi dilini dayatması sömürülen toplumun kimliğini değiştirmeye yönelik bir çaba olduğu belirtilmektedir. Bireyin kimliğinin ve toplumsal bütünleşmenin oluşmasında dilin yeri tartışılmazdır (Virtanen, 2003: 19). Loomba'nın (2000) ifadeleriyle “insanın doğduğu ülke ve ait olduğu soy, ulusal kimliğini; inançları, değerleri ve zevkleri ise kültürel kimliğini oluşturmaktadır. Irka ait kimlik, renginden ziyade, dinsel, etnik, dilsel, ulusal ve sınıfsal farklılıklar konusundaki algılar tarafından şekillendirilir. Bir milleti oluşturan onun neye inandığı, nasıl yaşadığı, hangi dili konuştuğu ve olayları nasıl algıladığıdır. Bu algılamının merkezinde dil bulunmaktadır” (Aydın, 2013: 52). Sömürgeci devletler, dilin bir iletişim aracı olmakla birlikte aktardığı değerlerle dünyayı algılama şekli oluşturduğu gerçeğinden hareketle yerli halkın dilini yasaklayarak veya ikinci plana atarak kendi dillerini anadil statüsüne getirmişlerdir. Bağımsızlığını kazanmış eski sömürge ülkelerinde sömürgecilerin dili, anadil olarak benimsenmeye devam edilmektedir. Ancak bu benimseme aynı zamanda kendi yerel diline yönelik bir küçümsemeyi de beraberinde getirmektedir.

Sömürgeci politikaların dil üzerinden yürüttüğü uygulamaların ne tür sonuçlara sebebiyet verdiği konusunda Kongo örneği verilebilir. Kongo'daki Fransızca dilinin etkisi, ülkenin pek çok alanda Belçika'ya bağlı ve bağımlı kalmasına neden olmuştur. Sömürge devletleri de Afrika'da bıraktıkları en önemli izin dil olduğunun bilincindedirler. Fransa eski bakanın, Afrika'daki Fransızca konuşan eski sömürge devletlerinden birinde kendisine yöneltilen “Fransa'nın en değerli sömürge mirası nedir ?” sorusuna tereddütsüz “Fransız dili” cevabı vermesi (McNamara, 1987: 126) bu anlayışı tasdiklemektedir. Kamwagalumu'dan (1997) aktarıldığına göre “Belçika'nın Kongo'daki dil politikalarının temeli

Belçika'nın Kongo'daki yönetiminin bir nevi çerçevesini oluşturan 1908 Sömürge Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Bu sözleşmede “mümkün olduğunca çok dillilikten uzak durmak ve mümkün olmadığı durumlarda yerel dilleri hiyerarşik bir sıraya koyarak en başa Fransızca'yı yerleştirmek” ifadesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Kongo eliti kendilerini ayrıcalıklı bir sınıf olarak kabul ettirmek için daha az insanın bildiği Fransızca dilini tercih etmektedir. Öte yandan Kongo'da kültürel değişimin en belirgin hali şehir isimlerinin Fransızcaleştirilmesi olmaktadır. Kinşasa, dönemin Belçika kralına atfen Léopoldville; Kisangani, Belçikalılar Kongo'ya girmeden önce Kongo'da faaliyet gösteren misyonerlerin lideri olan İngiliz yazar ve keşiş atfen Stanleyville; Lubumbashi, Belçika kralının annesine atfen Elisabethville; Mbandaka, 1853-1891 yılları arasında yaşamış Belçikalı asker, yönetici, Camille-Aimé Coquilhat'a atfen Coquilhatville olmuştur. Bununla birlikte yerli halkın isimleri de Hristiyanlaştırılmaktadır. Örneğin Joseph ve Adolphe gibi Avrupalı isimler kullanılmaya başlanmaktadır (Demir, 2011: 131-132). Bir sömürge aracı olarak değerlendirilen dilin, sömürülenlerin dünyasında sosyokültürel, ekonomi ve eğitim alanında etkisi kalıcı olmaktadır. Yerel isimlerin, Fransızcaleştirilerek izleri silinmektedir.

Dilin etkisi alanına giren eğitim de, sömürge altında olan ülkelerde ortaya çıkan zihni değişimde önemli rol oynamaktadır. Sömürgeci eğitim sistemi, yerli halka kendi değerlerini aktarmaktan uzak *eurosentrik* değerlerin benimsetildiği bir yöntem uygulamıştır. Bugün hala okullarda kendi kültürleri ve tarihlerinden ziyade Batı'nın tarihi öğretilmektedir. Kendi kültürlerinin edebi üretimlerinden çok Voltaire ve Maupassant okutulmaktadır (Preiswerk, 2016: 64). Benzer görüşler El-Cundi'nin (1980: 509) aktardığı Gana Cumhurbaşkanı'nın hatırasında da yer almaktadır: “Biz Afrika'nın önde gelenleri, kendi tarihimiz ve değerlerimiz yokmuş gibi Fransa'nın tarihini ezberlediğimiz ve Lamartine'nin şiirlerini ve Moliere'in tiyatrolarını okuduğumuz okullarda Fransızca eğitim gördük, ve Fransız idare şeklini belledik. Descartes ve Bergson tanıtılırken el-Hacc Ömer ve Ahmed Sâmûrî gibi yerli değerler öğretilmedi. Sömürgecilerin çıkarlarına hizmet edebilecek seviyede eğitildik” (Aydın, 2013: 54-55).

Sömürgeci politikaların nasıl bir kültürel hegemonya oluşturduğu somut bir şekilde Cezayir örneğinde de görülmektedir. Fransa, Cezayir'de sürdürülebilir bir sömürgeciliği hayata geçirmek için askeri müdahalenin yanında kültürel politika da geliştirmektedir. Tüm sanatsal disiplinler, mimarlık, şehir planlaması (sokak isimleri) ve maddi miras (Roma, Latin ve hatta Kelt) seferber edilerek büyük bir Fransızlaştırma politikası uygulanmaktadır. Bununla birlikte Fransa Cezayir'deki varlığını meşrulaştırmak için Arap dili ve buna bağlı mirasın parçalanmasını da sağlamaktadır (Kessab, 2012). 1830'dan itibaren Arapça yabancı dil ilan edilmektedir. Yerli halkın eğitime erişimi büyük oranda kısıtlanmaktadır. Aynı zamanda sömürgeci zihniyete hizmet amaçlı üniversite de kurulmaktadır (Ataöv, 1975'den aktaran Pehlivanoğlu, 2010: 17-22). Böylelikle Cezayir'de kırk yıl sonra geniş bir entelektüel ve kültürel aygıtın kurulması sağlanarak ordunun işi kolaylaştırılmaktadır. Fransa'nın uygulamaya koyduğu

hegemonik kültürel politikanın en önemli ayağı Cezayir'in Arap ve Müslüman mirasını marjinalleştirilmesi olmaktadır. Fransa'nın kültürel politikası yerel unsurları uzaklaştırıp veya ortadan kaldırıp Fransız kültürünü egemen kılmak üzerine kurulmaktadır (Kessab, 2012). Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı sömürgeci politikalarını analiz eden *La Fantasia*, *L'Amour* ve *La Disparition de la langue française* eserlerinin sahibi Cezayirli yazar Assia Djebar için sömürgeci sistemde çevrenin (sömürülen) merkeze (sömürgeciye) bağımlılığını artırması çevrenin geri kalmışlığını koruması anlamını taşımaktadır. Ayrıca sömürgecilik, kültürel yabancılaşma ve iç çatışmayı da tetikleyerek yerli halkın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını ve yaşam kalitesini derinden etkilemektedir (Ferro, 2005'dan aktaran Pehlivanoğlu, 2010: 17-22). Aynı şekilde Togo'da da sömürgeci politikalar, iki kültür arasında kalan Togoluların kimliklerini değişime uğratmaktadır. Birçok Togolu kendi yerel dillerinin bir değeri olmadığı düşüncesiyle *Beyaz Adamın* açtığı okullarda okumayı tercih etmekte ve onun dilini benimsemektedir. Sömürgecilerin dil ve kültürlerine sadık olduklarını göstermek için de isimlerini uyarladıkları görülmektedir. Bu doğrultuda Nosi, Norcey; Novinyeku de, Norviégnéco olmaktadır. Hatta bazılarının yerel dillerini, örneğin *Keseghe*'yi maymun dili olarak tanımladığı da görülmektedir (Ahadji, 2000: 73).

Öte yandan sömürgeci devletlerin dil, din ve kültür egemenliği sömürülenlerin gündelik hayatta ayrımcılık yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Yerlilerin maruz kaldıkları dışlayıcı ve ötekileştirici muameleye en güzel örnek Güney Afrika'da Gandhi'nin cebinde bileti olduğu halde trene alınmamasıdır. Sebep ise yerli hamalların trenin dışında seyahat etme zorunluluğudur. Ancak Gandhi Avrupa tarzı takım elbise ve kravat ile birinci sınıf bir bilet olarak tekrar trene binmek istese de bileti satan memurun olumsuz tavırları ile karşılaşmaktadır. Güney Afrika'da yerli halkın yaşadığı ayrımcılıklar tüm Afrika kıtası için geçerlidir (Ferro, 2005: 215). Djebar da aynı şekilde Cezayir halkının gelişmesinin Fransızlara bağlı olduğunu aktarmaktadır. Okur-yazarlık ve eğitim imkânını sadece Fransızlara ayrıcalıklı olarak sağlayan sömürgeci zihniyet yerli halkın bu haktan yararlanmasına izin vermemektedir (Djebar, 2003: 178). Sömürge altında yaşayan yerli halk sömürgecilerin sunduğu imkânlar dâhilinde gündelik hayatlarını sürdürebilmektedirler. Sömürülenlerin varlıklarının sorgulandığı bir ortamda sömürgecilerden temel hak ve özgürlüklere saygı göstererek ayrımcılığa dayanan uygulamalara son vermelerini beklemek anlamsız ve imkânsız görünmektedir. Yöneten/sömürgeci-yönetilen/sömürülen ilişkisinde sömürülenler her zaman psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik eşitsizliğe mahkûm edilmektedirler.

Sömürgeciler tarafından kullanılan propaganda amaçlı afişler sömürgeci döneminin eşitsizliğe yol açan politikalarını ve ötekinin yaratma yöntemlerini kavramak için önemli ipuçları sunmaktadır. Sömürgeci dogmaları doğrudan yayma imkânı sağlayan afişlerde göze çarpan en önemli unsur sömürgecinin yüceltilmesidir. Aynı karede buluşturulan sömürgeci ve sömürülene bakıldığında sömürgeci solda, daha büyük ve egemen bir pozisyonda, sömürülen ise sağ

taraftadır. Yahudi-Hristiyan geleneğinde en iyiler Tanrı'nın solunda oturanlardır. Sömürülenin medeniyetten uzak, doğaya daha yakın olduğunu göstermek için sömürülen “çıplak” şekilde tasvir edilirken Hristiyanlaştırılan sömürülenler ise gelişigüzel Batılı kıyafetlerle resmedilmektedirler (Blanchard, 2001: 153). Her ne kadar 20.yüzyılda sömürge altına alınan topraklar bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar da sömürge döneminden miras kalan eşitsizlikler ve hiyerarşiye dayalı ilişkiler varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir (Stovall, 2006: 193). Bir başka ifadeyle Batılı devletlerin kolonyal dönemi fiilen bitmiş olsa ve sömürge sonrası dönemden bahsedilse de Batı'nın eski kolonilerdeki egemenliğinin hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Ülkelerde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler hegemonyanın ortadan kalkmadığını göstermektedir. Baise Diagne'ın “Afrikalı olmadan önce Fransızım” veya Frantz Fanon'un “Martinik'de Fransızım, Fransa'da Siyahi” (Fanon, 1952: 140) ifadeleri sömürgeleştirilen halklarda nasıl bir kimlik travması yaşattığını ortaya koymaktadır. Sömürgeciler kendi değerlerini dayatırken sömürülenler de bu değerleri benimsemekle kalmayıp aşağılık kompleksi psikolojisi geliştirdikleri görülmektedir. Sömürülenler, sömürgecilerin kendilerini ötekileştirip değersizleştirmelerini benimseyerek kendilerine aynı değer yargıları ile bakmaktadırlar.

Sömürülebilirlik, Sembolik Şiddet ve Aşağılık Kompleksi

Sömürge Travması

Malik Bin Nebi ve Pierre Bourdieu'nün ortak noktaları arasında Fransa tarafından sömürgeleştirilen Cezayir ve sömürgeye karşı eleştirel yaklaşım bulunmaktadır. Farklı dönemlerde Cezayir'de bulunan her iki düşünür de Cezayir'in Fransız sömürgesi yapıldığı süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeleri yakından takip etmektedir. Malik Bin Nebi, Cezayir'de sömürge rejimi altında yaşamış ve doğrudan sonuçlarına maruz kalırken Bourdieu resmi görev çerçevesinde 5 yıl sömürge ülkesi olan Cezayir'de bulunmuş ve savaş koşullarına şahit olmuştur. Gençlik yıllarında Fransa'nın sömürgeci politikalarıyla tanışan Malik Bin Nebi'nin zihin dünyasında sömürgecilik temel referans olarak ortaya çıkmaktadır. Cezayir, Pierre Bourdieu'nün çalışmalarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle sömürgeciliğe ve savaş dönemine yoğunlaşan araştırmaları Bourdieu sosyolojisinin şekillenmesini sağlamaktadır.

Öte yandan her iki düşünürün de eserlerini Fransızca kaleme aldıkları görülmektedir. Malik Bin Nebi'nin ilk dönem eserlerinin dili Fransızcadır. Bin Nebi sömürgeci okullarda eğitimini almış ve ilk eserlerini de Fransızca yazmayı tercih etmiştir. Sonraki dönem eserlerinin ise Arapça kaleme alındığı görülmektedir. Fransızca dilinin tercihi Malik Bin Nebi'nin sömürgeye karşı verdiği mücadeleyle ters düştüğü algısını yaratabilmektedir. Ancak Albert Memmi'nin (1973) de vurguladığı gibi sömürge altında yaşayan düşünürlerin hangi dilde yazacakları konusunda çoğu zaman ikilemede kaldıkları görülmektedir. Ona göre “sömürge

altında olan yazar kendi dilinde yazmaya devam ederse kendini sağırın önünde konuşmaya mahkum eder. Halk eğitimsizdir ve herhangi bir dilde okumaz, burjuvazi de yalnızca sömürgecinin dilini anlamaktadır. Doğal olarak sunulan tek bir çıkış yolu vardır, o da sömürgecinin dilini kullanmaktır” (Memmi, 1973: 125). İster halk olsun ister entelektüel olsun, sömürge altında olanların sömürgeci dile mecbur bırakılmaları sömürgeci güçlerin ortaya koyduğu politikaların bir başarısı olarak değerlendirilebilir.

Malik Bin Nebi, sömürgeci zihniyetin sömürülenlerin hayatında nasıl bir travma yaşattığını kendi tecrübesinden yola çıkarak açıklamaktadır. 1940'lı yılların başında Fransa'nın Naziler tarafından işgaline ve yaşattıklarına vurgu yapan Bin Nebi sömürgeci zihniyetin yaşattıkları ile benzerlik kurmaktadır: “16 Haziran'da Almanlar ölü şehir Dreux'ye girdiklerinde şehirde benim gibi parasız, arabasız ve arkadaşsız kalan ve dolayısıyla şehirden çıkamayan insanlar bulunmaktaydı. Bu durum karşısında gözyaşlarımı tutamadım. Daha sonra başımıza gelen olayların Allah'ın intikam almak için değil ders çıkartıp kendimizi geliştirmek için verdiği bir fırsat olduğunu düşündüm. Böylesi güçlü bir şehrin bir kaç günde yıkıldığını görmek beni derinden etkilemişti. Yaşadığım bodrum katında Müslüman ruhunun özelliğini oluşturan bu düşünceye yoğunlaşmıştım. Fransızların, Nazilerin işgaline uğramasına karşı duygularıma acıma hissi de karışmıştı. Evet, ben, hayata bütün erişimlerin engellendiği, bütün kapılan yüzüne kapatıldığı, en zor işte çalışarak ekmeğini kazanan ve acımasızca muameleye maruz kalan sömürge altında kalmış bir öğrenci olarak benim karşı karşıya kaldığım bu durumun aynısını Naziler tarafından Fransızlara yaşatılmasından korkuyordum. Fransızların kaderi de Cezayir'de bizim kaderimize benzememesi için kaç defa Allah'a dua ettim” (Bin Nebi, 1970: 163-164). Bin Nebi, sömürgeleştirilmiş Cezayir için kaos kelimesini kullandığı görülmektedir. Ona göre sömürgecilik, yaşamın her alanında doğrudan varlığıyla kaosa sürüklemektedir. Sömürgecilik, özellikle Müslüman dünyasında sömürge hedeflerine ulaşmak için toplumun bileşenleri arasında yapay bir ikilem kurarak medeniyet ve medenileşme sürecini hedef almaktadır (Benlahcene, 2013: 19). Bin Nebi, Müslümanların karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunun medeniyet boyutlu olduğunu *Les conditions de la renaissance* (1949)'da ortaya koymaktadır. Bu noktada “Müslüman halklar yeni bir medeniyet döngüsüne nasıl girebilirler” ve “Tarihin gidişatına nasıl dönebilirler” sorularına cevap bulmaya çalışmaktadır. Ancak ona göre modern Müslüman'ın yeni medeniyet döngüsüne liderlik etme başarısı İslam doktrini ile olan ilişkisi ile yakından ilgilidir. *Perspectives algériennes* (1967)'de medeniyetin tanımını yapmaktadır. Medeniyet, bir toplumun gelişmesi için gerekli sosyal garantileri bireylerin her birine sağlayan ahlaki ve maddi koşullar kümesidir. Bin Nebi için Müslümanların medeniyet sorununun kaynağının olarak sömürgecilerden önce sömürülenlerde aranması gerekmektedir. Ona göre Müslümanlar buldukları durumdan birinci derecede kendileri sorumludur. Bu hikâyede güçlü olan sömürgecilik değil zayıf olan Müslümanlardır (Bin Nebi, 1949: 154). 1930'larda Paris'teki çalışmaları ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden önce bir Fransız toplama kampında kaldığı süre boyunca kendi deneyimlerine dayanan

1947 yılında kaleme aldığı *Le Phénomène coranique* (Kur'an Olgusu) başlıklı çalışmasında Mağrip ve Doğulu öğrencilerin oryantalist düşüncelerden nasıl etkilendiklerini aktarmaktadır (Boualili, 2017).

Bourdieu'nün Cezayir hakkında kaleme aldığı çalışmalar çok dikkat çekmemiş olsa da baskılarıyla, yeni baskılarıyla ve tercümeleleriyle Akdeniz sosyolojik ve antropolojik çalışmalar alanında en iyi bilinen ve en çok kullanılanlardan biri olduğu belirtilmektedir. Ancak Arapça tercümeleleri yapılmış olsa da eserleri Mağrip ülkelerinde çok bilinmemektedir. *Konstantin Planı* çerçevesinde Cezayir'e gelen Bourdieu sömürgeci literatürün, Cezayir'e ve Cezayirliye yönelik önyargı ve stereotiplerine karşı duran bir duruş sergilediği görülmektedir. Cezayir'le ilgili ilk çalışması olan *Sociologie de l'Algérie*'de (1958) sömürgeci özellik taşıyan sosyal bilimlerle arasına koyduğu mesafe açıkça belirtilmektedir. Eserinde teorik ve bibliyografik referans olarak *Durkheimci Mağribliler* olarak bilinen Edmond Doutté, René Maunier, Jacques Berque, André Nouschi dışında hiçbir sömürgeci sosyal bilimciye atıfta bulunmamaktadır. Etnolojiyi, sömürgecilik, benmerkezcilik ve dışmerkezcilikten arındırarak yeni bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Zira Bourdieu, bir Cezayirliiden bahsederken kolonyal bir yaklaşım sergilemek yerine bir Fransız ve bir Parisliyi nasıl ele alıyorsa öyle ele alması (Chachoua, 2012) sömürgeci zihniyetin sömürülen hakkında olumsuz tutumlarını reddettiği anlamına gelmektedir.

Sociologie de l'Algérie başlıklı çalışmasında sömürgeci politika ve uygulamalar için "sosyal cerrahi" kavramını kullanan Bourdieu, bilinenin aksine, etkileri ve mantığına dair sistematik bir sömürgecilik teorisi ortaya koymaktadır. Bourdieu, sömürgeciliği, toplumsal ilişkileri yeniden yapılandıran ve melez kültürler yaratan, güç destekli, ırksal bir tahakküm sistemi olarak tanımlamaktadır. Sonraki dönem çalışmalarında bu yaklaşım çok belirgin olmasa da Cezayir'le ilgili çalışmalar doğrudan sömürgeciliğin eleştirisini yapmaktadır (Go, 2013: 66). Cezayir'in kanlı savaşı, devletlerinin her zaman bir kurtuluş ve medeniyet misyonu olduğunu iddia ettiği şeye ihanet ettiğini gören ve ilerleme açısından meşruluğuna rağmen sömürgeciliğin arkasında yatan saf gücü ortaya çıkaran Fransız entelektüelleri için biçimlendirici bir deneyim olma özelliğini taşımaktadır. Bourdieu gelişmeleri tahakküm üzerinden ele almaktadır. Cezayir savaşıyla birlikte Fransız sömürgeciliği ve kapitalizminin yarattığı dönüşümlerin Bourdieu'de derin izler bıraktığı görülmektedir. Bourdieu, aynı zamanda büyük ölçekli toplumsal değişimin ve günlük yaşamın mücadeleleri ve dayanışmalarının iç içe geçmesinin keskin bir gözlemcisi olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca Bearn köylü toplumuna olan yerli aşinalığı, ona Fransız sömürgeciliği tarafından tahrip edilen Cezayir'in kırsal bölgelerindeki geleneksel tarım toplumlarına da yakınlık sağlamaktadır. Bununla birlikte hem Fransız sömürgeciliği hem de Cezayir ulusal kimliğinin inşası tarafından damgalanan ve marjinalleştirilen iç varyantlarını, bölgesel ve azınlık topluluklarını da araştırma imkânı bulmaktadır. Cezayir'de yaşanan egemenlik tartışmaları sembolik şiddet teorisinin

geliştirilmesinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Calhoun, 2006: 1403-1406).

İçselleştirilen Aşağılık Hissi

Kolonyal zihniyetin ötekileştirme, değersizleştirme ve sindirme süreci ve bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkan aşağılık hissi Malik Bin Nebi'nin *sömürülebilirlik* ve Pierre Bourdieu'nün *sembolik şiddet* teorileri ile ele alındığında birçok noktada benzerlik sergiledikleri görülmektedir. İki düşünür farklı teorik çerçeveden ele almış olsalar da sömürgecilik ve etkileri konusunda ve özellikle sömürgeci/yöneten-sömürülen/yönetilen ilişkisinde ortaya çıkan psikolojik yenilgi ve içselleştirme analizlerinde benzer temalar üzerinden gitmektedirler. Oryantalist söylemin kolonyalist söyleme katkıda bulunduğu dikkate alınırsa sömürgeciler tarafından sömürge altına aldıkları halklara yönelik hegemonya, tahakküm, baskı ve zor kullanma söz konusu olmuştur. Ancak son dönem çalışmalarda “zor kullanmaktan” ziyade “gönüllülük ve rıza boyutu” üzerinde durulmaktadır (Loomba, 2000: 51). Oryantalist söylem öteki olarak tanımladığı dünyayı değersiz kılarken Batı değerlerinin evrenselliğine dikkat çekmektedir (Özçelik, 2015: 174-177). Aimé Césaire, Batılı sömürgecilerin sömürülenleri nasıl tanımladıkları kadar Batı'nın sömürdüğü toplumların kendilerini nasıl ifade ettiklerini ele almaktadır. Ona göre “sömürgecilik en medeni insanı dahi insanlıktan çıkarmaktadır. Sömürülen insanı küçümseme ve hor görme üzerine kurulan kolonyal eylem ve uygulamalar, düşünce ve tutumlarda değişimler meydana getirmektedir. Sömürgeciler, öteki yaptıkları yerlileri bir hayvan gibi görmekte ve öyle de muamele yapmaktadır” (Césaire, 1989: 18-20). Césaire için sömürgeci-sömürülen ilişkisinde angarya, sindirme, baskı, tecavüz, baskıcı kültür, hor görme, küçümseme, güvensizlik, kibir ve kabalık bulunmaktadır. Sömürgecilik, sömürgeciye üstünlük, dinamizm ve her anlamda başarı atfederken sömürülen için de zayıflık, tembellik ve harekete geçmede kararsız ve isteksiz göndermelerinde bulunmaktadır. Sömürgecinin sömürülene karşı tutumu sömürülende istenilen ve beklenen sonucu vermektedir. Sömürgecinin bilinçli olarak uyguladığı aşağılama ve hor görme politikaları sömürüleninin hareket alanını daraltan ve umutsuzluğa iten aşağılık kompleksini ortaya çıkarmaktadır.

Hem Bin Nebi hem Bourdieu tahakküm ilişki biçimlerine odaklanmaktadır. Sömürülenlerin sömürgeciye karşı tutumları üzerinde durarak sömürgeci tahakkümünün sömürülende nasıl bir etki yarattığı noktasına dikkat çekmektedirler. Tahakküm altında olanların sömürgeci uygulamaların karşısında sergiledikleri tutum ve verdikleri tepkiler her iki düşünürün de analizlerinde yer almaktadır. Bu noktada Bin Nebi'nin, ilk eserinden itibaren çıkış noktasının sömürge altında kalan insan olduğu görülmektedir. “Sorun İslam'da değil onu anlayan ve yaşayan Müslümanlarda” değerlendirmesiyle Bin Nebi'nin düşüncesini dini fenomenen sosyolojik ve medeniyetsel bir boyuta taşıdığı ifade

edilmektedir (Boualili, 2017). Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan en başta kendilerinin sorumlu oldukları düşüncesinden yola çıkan Bin Nebi, *Discours sur les conditions de la renaissance algérienne* (1949) başlıklı çalışmasında “sömürge edilebilirlik”, “sömürüye ve sömürülmeye yatkınlık” anlamlarını taşıyan *sömürülebilirlik* teorisini geliştirmiştir. Bin Nebi, sömürülebilirliği “sömürgecinin kölesi olması için sömürgeleştirilene ilgilendiren psikolojik bir yenilgidir. İçsel bir psikolojik faktördür. Aynı zamanda, sömürgecinin bir bireyin özgüvenini öldürmek ve ona boyun eğdirmek için kullandığı yöntemler bütünü” olarak açıklamaktadır. Sömürülebilirlik, Cezayir örneğinde olduğu gibi bir topluluğu sömürgeye uygun hale getiren zihinsel, kültürel ve sosyal bir patolojidir. (Bin Nebi, 1949: 155-156). *Lecteur musulman, mon frère et mon ennemi* (1951) eserinin tanıtımında Bin Nebi, sömürülenlere “sömürülebilirliğiniz hakkında konuştuğunuzu hiç duymadım. Sadece sömürgecilik diyorsunuz. “Neden sömürge altında değilim” diye sormuyorsunuz da sadece “sömürge altındayım” diyorsunuz. Görevlerinizden değil sadece haklarınızdan bahsediyorsunuz. Sömürgecilik sadece sömürülebilirlik ile mümkün olmaktadır. Sömürülebilirliğinin olmadığı bir toplumda sömürgecilik tutunamaz” (Bennabi, 1951) çağrısını yapmaktadır. Sömürülebilirlik teorisi, sömürge altında olanların sömürgeye ve sömürgeci tahakküme izin vermelerine dikkat çekmektedir.

Tahakküm ilişkileri ve buna dayalı toplumsal eşitsizliklerin Bourdieu tarafından da dile getirildiği görülmektedir. Çalışmalarının çoğunu, toplumsal alanın kurucu unsurları olarak tahakküm ve şiddet çalışmalarına ayıran Bourdieu tahakkümün sadece maddi terimlerle değil, aynı zamanda sembolik açıdan da ölçüldüğüne dikkat çekmektedir. Tahakkümün ve eşitsizliğin toplumsal yeniden üretim mekanizmasını simgesel şiddet kavramı ile açıklamaktadır. Onun okul kurumunun tahakküm ilişkilerinin yeniden üretilmesindeki arka planı su yüzüne çıkaran simgesel şiddet kavramı, aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri anlamada önemli bir teorik araçtır. Fiziksel şiddetin aksine, sembolik şiddet ilk bakışta anlaşılabilir olduğu gibi her zaman da görünür değildir (Bourdieu, 1997: 240-245). 1960'larda Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron tarafından kullanılmaya başlanan "sembolik şiddet" kavramı, eğitim sosyolojisinin ve özellikle *La Reproduction*'nun (1970) merkezinde yer almaktadır. Başlangıçta eğitsel eylemi "kültürel keyfiliğin keyfi bir güç tarafından empoze edilmesi" olarak düşünülen bu kavram, tahakküm sosyolojisinin ana temasına dönüşecek kadar Bourdieu'nun çalışmasında merkezi bir konumda yer almaktadır. Belirli yapısal eşitsizliklerin sürekliliğini değerlendirmek için kullanılan sembolik şiddet kavramı fiziksel şiddetin aksine, sembolik olan, anlamlar alanında uygulanan tüm görünmez tahakküm biçimlerini içermektedir (Bourdieu, 1997: 245).

Sömürülenlerin tahakkümü benimsemeleri zorlamadan çok gönüllülüğe dayalı bir tutum olduğunun altı çizilmektedir. Malik Bin Nebi ve Bourdieu'nün ortaya koydukları yaklaşımda tahakkümün sömürge altına alınanda başarılı olması sömürgeciden önce sömürülene bağlı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Sömürgecinin, sömürülene yönelik ötekileştirici, aşağılayıcı ve hor görücü bakışı

sömürülen tarafından benimsenmektedir. Bin Nebi, sömürülebilirliği tanımlarken dikkat çektiği nokta sömürge altında olanların psikolojik tutumlarıdır. Müslümanların içine düştükleri aşağılık kompleksini psikolojik yenilgi olarak tanımlamaktadır (Bin Nebi, 1949: 155). *Le Probleme des idées*'de (1971) Batılı sömürgecilerin aşağılık kompleksini Müslüman bilincine nasıl aşıladıklarını Abdallah Al-Nadim'den aktarmaktadır. Sömürgecilerin, sömürülen Müslüman halka “bizim gibi olsaydınız bize benzerdiniz ve bizim gibi davranırdınız” yaklaşımı içinde oldukları vurgulanmaktadır. Ona göre sömürülenleri zayıflatan en önemli faktör sömürgecinin kölesi haline getiren psikolojik yenilgidir. Bu içsel psikolojik faktör sömürge altında olanların kendilerine olan özgüvenlerini kaybetmelerine ve böylelikle rahatlıkla sömürgecinin üstünlüğüne ve egemenliğine rıza göstermelerine sebebiyet vermektedir (Bin Nebi, 1949: 85). Bin Nebi halkın zulüm ve şiddeti barındıran sömürgecilğe karşı bir yatkınlığı olduğunu ifade ederken Japon ve Mısır toplumları örneğini vermektedir. Ona göre bu iki toplum kendileri gibi aynı zamanda aynı Batılı okullarla tanışmışlardır, ancak birbirinden tamamen farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır (Bin Nebi, 1992: 134-135).

İçselleştirme yöntemine dikkat çeken Bourdieu için sembolik şiddet, hâkimiyetini korumak adına sınıflar arası çekişmeler, aşağılanma, dışlanma, taciz, hayal kırıklığı gibi dolaylı şiddet biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağılık kompleksine dayanan sembolik şiddet, dolaylı şiddet biçimi olan tahakkümü içselleştirme ve kabullenme şekli olduğu ifade edilmektedir. Sembolik şiddet, içselleştirilmiş şiddete (Dijkema & Gatelier & Djontu, 2017: 31) ve hükmedilenlerin kendi boyunduruklarına katkı sağlamalarına vurgu yapmaktadır. Zira bir emrin yerine getirilmesindeki başarı emri yerine getirene bağlı olduğu zikredilmektedir. Bourdieu'ye göre bu şiddet biçimi hükmedilenlerin algı ve hükümler şemalarıyla bedenlerinde kalıcıdır (Bourdieu, 1997: 245). Sembolik şiddet, dayatma yöntemine başvurulmadan insanların kendi rızalarıyla empoze edileni kabullenmeleri ve benimsemelerini içermektedir (Colaguori, 2010: 392). Bir başka ifadeyle Bourdieu ve Passeron (1970) için sembolik şiddet meşruiyetini kurbanların, zayıfların, ezilmişlerin ve sömürülenlerin gönüllülüğüne dayandırmaktadır. Sembolik şiddet kavramı, belirli bir alanda ve daha genel olarak sosyal konumlarında işgal ettikleri konuma içkin sosyal tahakküm faileri tarafından içselleştirilmeye atıfta bulunmaktadır. Bu şiddet bilinçdışıdır ve özneler arası tahakküme değil, yapısal egemenliğe vurgu yapmaktadır. Failer tarafından algılanamayan sembolik şiddet aşağılık duygusunun kaynağını oluşturmaktadır (Bourdieu & Passeron, 1970). Öte yandan, sembolik şiddet, Gramsci'nin hegemonya kavramına yakın anlam taşımaktadır. Her iki durumda da güç ilişkilerini gizleyerek onları meşru şekilde empoze eden ve anlamlandıran bir güç söz konusudur (Jeanpierre, 2011: 81). Hegemonya ve sembolik şiddet kültürel tahakkümü içermektedir (Burawoy & Von Holdt, 2011).

Sembolik şiddeti kapsayan süreç bireyi, kendi faaliyet alanına ve onu çevreleyen sosyal yapılara uyarlanmış bir dizi bedensel eğilime kavuşturmayı

amaçlamaktadır. Bu süreç sayesinde toplumsal yapılar bedene yansımakta ve düşünce ve tutumlarını şekillendirmektedir. Bourdieu, bireyin dışsallığı içselleştirdiğinden bahsetmektedir (Bourdieu, 1980: 214). Sembolik şiddet, sömürgecilerin günlük yaşamlarında üstünlüklerini doğrulamanın ve sindirmenin bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Çoğu zaman hakaret, horlama veya şiddet şeklini almaktadır. Cezayir hakkında General Tubert tarafından yazılan bir rapordan alıntı yapan Yves Benot aşağılama pratiklerini şu ifadelerle açıklamaktadır: *"Komisyon, Avrupalıların genellikle yerliler için kullandıkları horlama terimleri ve sık sık yankılanan "pis ırk!" ifadesine dikkat çekerken yerlilerin ayrıca saygı muamelesi görmediği ve alay ve aşağılamaya maruz kaldıklarını belirtmektedir. Yerlilere yapılan vahşilik bazen ölümcül de olsa suçlulara karşı hiçbir ceza uygulanmamaktadır. Tekrarlanan ve sömürgecilerin üstünlük duygusunu dışarı vuran bu tür sembolik şiddetler sömürgeleştirilenlerin yavaş yavaş nefretini biriktirmektedir"* (Benot, 2003: 37-38).

Öte yandan, aşağılık hissine kapılan insanların tahakküm ilişkilerinin belirlediği çerçeveden çıkma durumları yoktur. Sömürülenlerin düşünce dünyaları, söylemleri ve tutumları gönüllü olarak içselleştirdikleri yetersizlik duygusuna göre şekillenmektedir. Bourdieu'ye göre sosyal yapılar bedene damgalanmakta ve düşünme ve hareket etme yollarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla, tahakküm altında olanlar, kendilerine egemen sınıflar tarafından empoze edilen dilin dışına çıkamamaktadırlar (Bourdieu, 1980: 214). Bu bağlamda, sembolik şiddet, sembolik bir gücü, yani gösterme ve inandırma, dünya vizyonunu onaylama veya dönüştürme gücü anlamı taşımaktadır (Bourdieu, 2001: 210). Malik Bin Nebi de benzer görüş ortaya koyarak tahakküme rıza gösterenlerde aşağılık kompleksinin söylemsel ve dilsel pratiklere nasıl yansıdığını aktarmaktadır. Aşağılık kompleksinin sömürülenlerin psikolojisinde yarattığı içselleştirmenin sonucu olarak "Biz bir şey yapamayız çünkü cahiliz; Biz bir şey başaramayız çünkü fakiriz; Biz bir işe kalkışamayız çünkü başımızda sömürge idaresi var" (Yıldırım, 2011: 41) söylemi yaygınlık kazanmaktadır. Bin Nebi, sömürgeleştirilen bireyin enerji kaynağının yok edilmesi ve değerini düşürerek ve gizli güçlerini kırarak yaratıcılığının silinmesinden bahsetmektedir. Bin Nebi, sömürgeciliğin sömürülenlerde nasıl bir sonuç doğurduğu konusunda, sömürgeciliğin Müslümanların zayıf noktalarını belirleyecek kadar psikolojik analiz yapabildiğine dikkat çekmektedir. Sömürgeciliğin, sömürülen bireyin enerji kaynağının tahrip edilmesi ve değerinin azaltarak yaratıcılığının silinmesi gibi çeşitli imha yolları geliştirdiğini iddia eden Bin Nebi, yetişkinleri olduğu kadar çocukları ve ergenleri de etkilediğini açıklamaktadır. Sömürülebilirliğe son vermenin yolu aşağılık hissi duygusundan uzaklaşmak (Bin Nebi, 1949: 147, 153-154) olduğunu belirten Bin Nebi için anahtar kelime değişimdir. Müslümanların gerilemesini bir "hastalık" olarak nitelendiren Bin Nebi, tedavi için nedenlere yoğunlaşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Müslümanların düştükleri durumdan kurtulmalarının sadece ve sadece kendi kendini aşağılama, küçümseme ve hor görmeye son vermeleri ile mümkün olacağını belirten Bin Nebi sömürülebilirliği

ortadan kaldırmadan medeniyete ulaşmanın imkânsızlığı üzerinde durmaktadır. Ona göre hastalıklardan kurtulmanın ve medeniyete ulaşmanın yegâne yolu değişimdir. Değişimin ilk aşamasında da psikolojik zayıflık ve aşağılık kompleksine karşı kaynağını Kur'an'dan alan *psikolojik değişim şartı* bulunmaktadır. Merkeze insanı oturtan Bin Nebi'nin çıkış noktası Rad Suresi 11. Ayet olmuştur: "... Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez...". Ona göre toplumlarda bireyin psikolojisi ve dini eğilimleri doğasının bir parçası olarak ortaya çıkarken sosyoloji de insanı dini bir hayvan olarak tanımlamaktadır. Müslümanın kendini değiştirmesi ve tüm insanlığın yararına yeni bir medeniyetin öncüsü ya da lideri olmasını maneviyattan beslenerek içgüdülerine hâkim aklını kullanmasına bağlamaktadır. Kısacası maneviyata dayanmayan psikolojik değişimin başarısız olacağı vurgulanmaktadır (Bin Nebi, 1962: 63-65). İkinci sırada toplumsal değişim yer almaktadır. Bin Nebi'ye göre toplumsal değişim devlet kurumları tarafından değil sivil kurumlar tarafından gerçekleştirilmelidir (Bin Nebi, 1962: 28). Bin Nebi için bir sonraki aşama *kültürel değişimdir*. Onun için kültür, bireyin doğasını ve kişiliğini şekillendiren bir ortam (Bin Nebi, 1962: 124) olduğu kadar aynı zamanda istikrarın da garantörüdür (Bin Nebi, 1971:209). Sömürge edilebilirliği ve dolayısıyla da sömürgeciliği bitirecek yöntemin bireyin içselleştirdiği tahakküm ilişkilerini reddetmesidir.

Kısacası sömürgeciliğin kaynağını oluşturan tahakküm ilişkilerini ve sömürülenin bu ilişkileri nasıl algıladığı ve cevap verdiği konusunda Malik Bin Nebi ve Pierre Bourdieu'den yola çıkarak yapılan karşılaştırmada, farklılıkları barındırmakla birlikte iki düşünürün vardığı noktanın benzer tespitler taşıdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Fransa'nın sömürgeleştirdiği Cezayir'in, ve özellikle Batı'nın sömürge tarihine eleştirel yaklaşımlarında, sömürülenin merkezi konumda olduğu görülmektedir. Sömürülenin adına konuşma hakkına sahip olduğunu iddia eden sömürgecinin, konuşmalarına izin verilmeyen ve susmaya mecbur bırakılan sömürülenle kurduğu sömürgecilik ilişkisini etnosentrik bir çerçevede ele alanların aksine, Malik Bin Nebi ve Pierre Bourdieu tanıklık ettikleri sömürgeci dönemin sömürülen insanın üzerinde bıraktığı derin izleri gündeme getirmektedirler. Her iki düşünür de sömürgeci ilişkileri, sömürülenin duyguları, ve psikolojik ve ruhsal yansımaları üzerinden analiz etmektedir. Bin Nebi'ye ait olan *sömürülebilirlik* ve Bourdieu'nün geliştirdiği *sembolik şiddet* kavramları tahakküme dayalı sömürgeci-sömürülen ilişkisinde sömürülenin sömürgecisine karşı ortaya koyduğu tutumu analiz etmektedirler. Bu bağlamda aşağılama, küçümseme, değersiz kılma ve ötekileştirme pratiklerinin sömürülenin zihin dünyasında yaşattığı travmaya dikkat çekilmektedir. İki düşünürün yaklaşımlarının temel kaynağı, sömürülenin sömürgecisine duyduğu hayranlığın ortaya çıkardığı "kendi kendini sömürgeleştirme" halidir. Sömürülebilirlik ve sembolik şiddet kavramlarında, sömürgecinin üstünlüğünün sömürülen tarafından kabullenilmiş ve benimsenmiş olduğu vurgusu bulunmaktadır. Sömürgeci beyaz adamın sömürülen hakkında kurguladığı söylemin ve tutumun içselleştirmesi sonucu sömürülenin, sömürgecinin öğrettiği davranış modeli

çerçevesinde hareket ettiğine dikkat çeken Malik Bin Nebi ve Bourdieu sömürülende ortaya çıkan aşağılık kompleksini üreten mekanizmayı anlamaya çalışmaktadırlar. Tahakküm ilişkilerini besleyen ve sürekliliğini sağlayan sömürülenin tutumu olduğu tespitinden yola çıkıldığında, aşağılık psikolojisiyle yaşayan sömürülenin sergilediği her davranışının sömürgecinin üstünlüğünü teyit ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, sömürülenin aşağılık kompleksine yaptığı her vurgu aynı zamanda sömürgecinin üstünlüğüne yapılan bir vurgu olmaktadır.

Bin Nebi ve Bourdieu için sosyal aşağılık durumu sömürülenin benliğini silerek kendine yabancılaştırmaktadır. Sömürgeci politikaların doğasında olan yabancılaştırma durumu ve damgalama söylemi, sömürüleni aşağılık duygusuna sürüklemektedir. İçselleştirilmiş aşağılık kompleksi, sömürülenin kendi kültürünü, dilini, dinini ve halkını küçümseyerek ve yetersiz görerek taklit yoluyla sömürgecisine benzemek için sarf ettiği çabayı ifade etmektedir. Sömürülebilirlik ve sembolik şiddet kavramları, sömürgecinin kendisine uyguladığı tahakküm ve şiddete itiraz etmeyen sömürülenin kabullenme, benimseme, içselleştirme ve rıza gösterme durumuna eleştirel bir bakış açısı getirmektedirler. Bin Nebi ve Bourdieu'nün vardığı sonuç, sömürgecinin başarısı sömürülmüş zihinlerin varlığına bağlı olduğudur. Bir başka ifadeyle sömürgeciye karşı psikolojik yenilgiyi barındıran aşağılık kompleksi, sömürülenlerin kendi kendilerini sömürgeleştirmeleri, sömürgeye el verişli olmaları ve sömürgeci tahakküm ilişkilerini üretmeye devam ettikleri gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Doğu-Batı ayırımına dayanan ve Doğu'nun Batı tarafından ötekileştirmesini ifade eden oryantalizm, aynı zamanda kolonyalist düşüncenin de kurucu unsurları arasında ilk sırada zikredilmektedir. "Geri kalmış Doğu versus üstün Batı" mantığından yola çıkan sömürgecilik sayesinde Batı birçok toprak işgal ederek egemenliğini kurmayı başarmıştır. Uygulanan sömürge politikaları, bir tarafta "üstün ve medeniyet temsilcisi sömürgeciler" ile diğer tarafta "medeniyete ulaştırılması gereken geri kalmış sömürülenler" arasında uçurum yaratmaktadır. Sömürgeci zihniyet, işgal ettiği topraklarda dini, kültürel ve etnik farklılıkları dışlayarak kültürel asimilasyon yöntemini uygulamaktadır. Bu bağlamda sömürülenler, aşağılanma, horlanma ve ötekileştirilmenin yanında Batı'nın egemen kültürünü benimsemeye mecbur bırakılmaktadırlar.

Sömürgeci sistemin ortaya çıkardığı eşitsizlikler ve ayrımcılıklar sömürülenlerin benliklerini ve kimliklerini derinden etkilemektedir. Sömürgecinin kültürünü kabul edilebilir kılmak aşağılık kompleksi ile yakından ilgilidir. Sömürülenler için Batı'nın kendine atfettiği geri kalmışlığa dayalı bütün olumsuzlukları benimseyerek Batı'nın üstünlüğünü onaylamak Batı'nın egemen değerlerinin "içselleştirilme" ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda, sömürülebilirlik ve

sembolik şiddet kavramları sömürgeci sistemde sömürülenin içselleştirdiği psikolojik yetersizliği anlamada aydınlatıcı bir açıklama sunmaktadır.

Malik Bin Nebi sömürülebilirlik kavramı ile geri kalmışlık ve aşağılık duygusuna kapılan sömürülenin tahakkümü nasıl içselleştirdiğine dikkat çekmektedir. Cezayir'de Fransız sömürgesinin olumsuz politikalarını doğrudan yaşayan Bin Nebi düşünce sistemini sömürgecilik üzerine kurmuştur. Ancak onun ortaya koyduğu teori sömürgeci zihniyetten önce sömürülene odaklanmaktadır. Müslüman toplumların sorunlarının en büyük sebebinin sömürgecilik olarak gösterilen düşüncenin aksine Malik Bin Nebi sömürülenlerin sömürgecilik karşısında sergiledikleri tutumu ele almaktadır. Ona göre sömürgeci egemenliğine karşı Müslümanların ortaya koyduğu psikolojik tutuma, sömürge edilebilirliklerine veya sömürüye elverişli olmalarına odaklanmak gerekmektedir. Sömürülenlerin sömürgeci zihniyete karşı geliştirdikleri eziklik duygusu ve aşağılık kompleksini bir psikolojik yenilgi olarak değerlendiren Bin Nebi ilerleme sağlayamamış olma durumlarını sömürülen halkın kendi kendilerini aşağılamalarına dayandırmaktadır. Benzer şekilde Bourdieu'nün sembolik şiddet konsepti de aşağılama pratiklerini açıklamada önemli ipuçları vermektedir. Sömürgecilik bağlamında sömürgeci zihniyet tarafından empoze edilen üstünlük söylemi, şiddetin bir başka boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Sembolik şiddet çerçevesinde aşağılık kompleksi, zorlama olmadan tahakkümü içselleştirme, kabul etme, benimseme ve rıza göstermeyi kapsamaktadır.

Malik Bin Nebi'nin sömürülebilirlik ve Bourdieu'nün sembolik şiddet yaklaşımları egemen kültürün küçümsediği, horladığı ve ötekileştirdiği kültürü yönlendirme, şekillendirme ve kendine bağımlı hale getirme arzusunu açıklarken sömürü düzenini de içselleştirmeye dikkat çekmektedir. Bu bağlamda sömürgecilerin etkisi ve başarısı sömürülenlerin sömürüye ne kadar izin verdikleri ve rıza gösterdikleri ile bağlantılıdır. Sömürge altında kalmış ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları Batılı devletlerin sömürge faaliyetlerinin sona erdiği anlamını taşımamaktadır. Aksine sömürge döneminde başlayan sömürünün, özellikle zihinsel ve psikolojik sömürünün dinamikliği gözlerden kaçmamaktadır. İstisnalar olmakla beraber sömürülen toplumların birçoğu Batının egemen söylemi karşısında psikolojik yenilgilerini düşünce ve davranışlarıyla ortaya koymaya devam etmektedirler. Sömürgeci zihniyetin köleliğine son vermenin yolu olarak sunulmuş olan “geri kalmış hissinden uzaklaşma ve içselleştirilmiş aşağılık duygusundan kurtulma” şartı bugün de geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

Kaynakça

Abou Al Kacem Saad Allah. (1985). *Mouvement national algérien*, Alger: E.N.A.L.
Aydın, T. (2013). Sömürgecilik ve Dil:Batı Sömürgesinin Arap Diline Yaklaşımına Dil Kimlik İlişkisi Pencerisinden Bakış, *Mukaddime*, 7,7-68.

- Aytekin, H ve Çamlıoğlu, Y. (2016). La question d'intégration des immigrés et la quête d'identité dans un pays colonisateur (A travers l'histoire Anne ici-Séliama là-bas), *Synergies Turquie*, 9, 27-38.
- Benlahcene, B. (2013). *The Socio-Intellectual Foundations of Malek Bennabi's Approach to Civilization*, International Institute of Islamic Thought.
- Bennabi, M. (1947). *Le phénomène coranique*, Alger.
- Bennabi, M. (1949). *Les conditions de la renaissance*, Alger.
- Bennabi, M. (1951). *Lecteur musulman, mon frère et mon ennemi*, İqbal, Pensée critique et créatrice en Islam.
- Bennabi, M. (1960). *La lutte idéologique*, Le Caire.
- Bennabi, M. (1962). *Naissance d'une société*, Le Caire.
- Bennabi, M. (1964). *Perspectives algériennes*, Alger.
- Bennabi, M. (1970). *Mémoires d'un témoin du siècle- L'étudiant*. Beyrouth.
- Bennabi, M. (1971). *Le problème des idées*, Le Caire.
- Bennabi, M. (1992). *Dans le souffle de bataille*, Caire: Al Mutanabbi.
- Benot, Y. (2003). *La modernité de l'esclavage. Essai sur la servitude au cœur du capitalisme*, La Découverte.
- Blanchard, P. (2001). *Représentation de l'indigène dans les affiches de propagande coloniale: Entre concept républicain, fiction phobique et discours radicalisant*, Université de Paris I. Centre de recherches africaines, Association Connaissance de l'Histoire de l'Afrique Contemporaine (Achac), 149-168.
- Boualili, A. (2017). *Figure(s) de Malek Bennabi dans la pensée algérienne : double et écart*. 4 Nisan 2020 tarihinde https://f.hypotheses.org/wp-content/blogs.dir/2774/files/2016/12/Article_Figures_Bennabi_pensée_algérie_nnevf.pdf adresinden erişildi.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-P. (1970). *La Reproduction*, Le Sens Commun, Minuit.
- Bourdieu, P. (1980), *Le sens pratique*, Paris, Édition de Minuit.
- Bourdieu, P. (1997), *Méditations Pascaliennes*, Paris, Le Seuil.
- Bourdieu, P. (2001). *Dil ve sembolik güç*. Paris, Fayard.
- Bulhan, H. (2015). *Stages of Colonialism in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being*. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 239-256.
- Burawoy, M ve Von Holdt, K. (2011). *Conversations With Bourdieu: The Johannesburg Moment*, Wits University Press.
- Cesaire, A (1973). *Discours sur le colonialisme*, Présence Africaine.
- Chachoua, K (2012). *Pierre Bourdieu et l'Algérie : Le savant et la politique*, *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*. 12 Mart 2021 tarihinde <https://journals.openedition.org/remmm/index.html> adresinden erişildi.
- Colaguori, C. (2010). *Symbolic Violence and the Violation of Human Rights: Continuing the Sociological Critique of Domination*. *International Journal of Criminology and Sociological Theory*. 3(2), 388-400.
- Calhoun, C (2006). *Pierre Bourdieu and Social Transformation: Lessons from Algeria*, *Legacies*, 1403-1415.

- Demir, A. (2011). Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi, Güvenlik Stratejileri, 7(14), 117-141.
- Deutsch, J. (2006). Emancipation without Abolition in German East Africa (c.1884-1914), Oxford, James Currey.
- Dijkema, C., Gatelier, K. ve Djontu, H. (2017). Transformation de conflit : Retrouver une capacité d'action face à la violence. Editions Charles Léopold Mayer.
- Fanon, F. (1952), Peau noire, masques blancs, Paris, Seuil.
- Go, J. (2013). Decolonizing Bourdieu: Colonial and Postcolonial Theory in Pierre Bourdieu's Early Work, Sociological Theory, 31:49-74.
- Hammouche, A. (2016). Penser les dominations dans le contexte colonial : Fanon, Bourdieu, Saïd, Raison Presente, 3(199) :87-98.
- Kayacan, M. (2006). Seyyid Kutubun Batıyı Okuma Biçimi. Marife, 6(3), 217-246.
- Memmi, A. (1973). Portrait du colonisé précédé du portrait du colonisateur, Paris, Petite Bibliotheque Payot.
- Memmi, A. (2009). Sociologie des rapports entre colonisateurs et colonisés suivi de Portrait du décolonisé arabo-musulman et de quelques autres, Sociologies. 29 Mart 2020 tarihinde <http://journals.openedition.org/sociologies/2922> adresinden erişildi.
- Özçelik, T. (2015). Doğu-Batı Dikotimisinin Yarattığı Gerçeklik:Oryantalizm-Oksidentalizm. International Journal of Eurasia Social Sciences, 6(19), 168-193.
- Pehlivanoglu, I (2010). Assia Djebar'ın L'Amour, la Fantasia ve La Disparition de la Langue Française başlıklı romanlarında sömürgecilik ekseninde dil ve kimlik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Preiswerk, R (2010). Néo-colonialisme ou auto-colonisation : l'identité culturelle de l'interlocuteur africain. Le Savoir et le faire, 61-70.
- Saïd, E (1998). Oryantalizm (çev.N.Uzel), İrfan.
- Sommer, M (2011). Colonies-Colonisation-Colonialism: A Typological Reappraisal. Ancient West & East, 10, 183-193.
- Sönmez, P (2015). Avrupa Birliği'den Yeni Dönem Postkolonyal İlişkiler ve Göç Politikaları Diyaloğu, Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-4.
- Stovall, T (2006). L'esclavage, la colonisation, et après ? France, États-Unis, Grande-Bretagne. Critique Internationale, 1(30), 193-196.
- Yıldırım, T. (2011). Malik Bin Nebi'de Sömürülebilirlik Olgusu, Milet ve Nihal, 8(2): 33-52.